

УДК 37.035.6

**О.М. ОЛІЙНИК,**

*заступник директора з виховної роботи комунального закладу освіти  
«Середня загальноосвітня школа № 87»  
Дніпропетровської міської ради*

## **ЩОДО ВИХОВАННЯ СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

У статті здійснено науково-методичний аналіз досліджень стосовно проблеми виховання свідомого громадянина-патріота. Розглянуто зміст та складові компоненти конструкту «патріотичне виховання». Уточнено сутність поняття «виховання свідомих громадян-патріотів» у контексті діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Науково обґрунтовано концептуальні засади виховання свідомих громадян-патріотів у навчальному закладі. Визначено основні етапи дослідно-експериментальної роботи та окреслено майбутні перспективи подальшого дослідження.

*Ключові слова: виховання, патріотизм, патріотичне переконання, патріотична свідомість.*

**П**остановка проблеми. Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність вирішення проблеми виховання національно свідомих громадян, патріотів своєї Батьківщини, спадкоємців і продовжувачів національно-патріотичних традицій.

Становлення і розвиток незалежної України, формування нових соціально-політичних відносин можливі лише за умови усвідомлення молодим поколінням особистої відповідальності за долю своєї країни. Відтак, патріотичне виховання учнівської молоді стає важливою складовою частиною процесу формування зрілої особистості – свідомого громадянина, справжнього спадкоємця і продовжувача національних традицій з активною громадянською позицією. Адже патріотизм – одне з найглобальніших людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями, що поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, рідної землі, свого народу, своєї матері, бажання зберегти історично-культурну спадщину своєї землі й готовність до її захисту.

В основі системи патріотичного виховання має бути національна ідея як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому.

Формування у дітей та молоді патріотизму, сучасної національної ідентичності, національної гідності відбувається в процесі навчання. Багаті історичні та культурні традиції Дніпропетровщини сприяють роботі педагогів з формування почуттів свідомого громадянина-патріота.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Важливе значення в досліджуваній проблемі мають загальнотеоретичні й практичні праці О. Богданової, Г. Ващенко, Д. Донцова, О. Духновича, Ю. Завалевського, А. Макаренка, Г. Назаренко, О. Огієнка, Г. Побєдоносцева, В. Сухомлинського, К. Ушинського, К. Чорної та ін.

Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкрито у працях І. Бєха, Г. Біленької, А. Бойко, М. Боришевського, Ю. Завалевського, П. Ігнатенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В. Коваля, М. Левківського, І. Матюши, О. Сухомлинської, Д. Чижевського, К. Чорної та ін.

Психолого-педагогічні, соціально-педагогічні особливості національно-патріотичного виховання представлені працями І. Бєха, О. Вишневецького, Т. Дем'янюк, І. Єрмакова,

А. Капської, В. Кіндрата, І. Коваленко, П. Кононенко, В. Кузя, І. Мартинюка, В. Оржеховської, С. Павлюка, А. Погрібного, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Є. Сявавко, К. Чорної, П. Щербаня та ін.

Спираючись на загальнотеоретичні роботи вітчизняних науковців, враховуючи психолого-педагогічні, соціально-педагогічні особливості національно-патріотичного виховання, школа педагогічний колектив навчального закладу зможе розкрити потенційні можливості учнів і досягти суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей.

**Мета** статті – з'ясувати стан дослідження проблеми національно-патріотичного виховання у педагогічній теорії та сучасній освітній практиці; розглянути зміст та складові компоненти конструкту «патріотичне виховання»; уточнити сутність поняття «виховання свідомих громадян-патріотів» у контексті діяльності загальноосвітнього навчального закладу та визначити основні етапи дослідно-експериментальної роботи.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Виховання в розвитку особистості виступає важливим чинником поряд зі спадковістю і середовищем. Воно забезпечує соціалізацію особистості, програмує параметри її розвитку з урахуванням багатогранності впливу різних чинників.

Події останнього часу підтвердили, що економічна дезінтеграція, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей зробили негативний вплив на суспільну свідомість більшості соціальних і вікових груп населення країни, різко знизили виховний вплив української культури, мистецтва і освіти як найважливіших чинників формування патріотизму.

Виховання в усі часи розумілося і як необхідна умова соціалізації особистості, і як найважливіша функція суспільства. Найважливішою складовою частиною виховного процесу в сучасній школі є формування патріотизму та культури міжнаціональних відносин, які мають особливе значення в соціально-цивільному і духовному розвитку особистості. Тільки на основі високих почуттів патріотизму та національних святинь зміцнюється любов до Батьківщини, з'являється почуття відповідальності за її могутність, честь і незалежність, збереження матеріальних і духовних цінностей суспільства, розвивається гідність особистості.

Школа, будучи складним організмом, відображає характер, проблеми і протиріччя суспільства і значною мірою завдяки своєму виховному потенціалу визначає орієнтацію конкретної особистості, відповідає за її соціалізацію і є найважливішим інструментом, який здатний еволюційним шляхом забезпечити зміну ментальності, виховати громадянина і патріота. Дитячий вік є найбільш оптимальним для системи цивільно-патріотичного виховання, тому що це період самоствердження, активного розвитку соціальних інтересів і життєвих ідеалів. Але реалізація цивільно-патріотичного виховання тільки за допомогою знаннєвого підходу неможлива. Новий час вимагає від школи змісту, форм і методів цивільно-патріотичного виховання, адекватних сучасним соціально-педагогічним реаліям.

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян, особливо дітей та молоді, зумовлюється процесом консолідації та розвитку українського суспільства, сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають дальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, оптимізації державної політики у зазначеній сфері [3].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист», а «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [1, с. 894].

Історико-філософський аспект патріотизму передбачає розгляд його як суспільно-історичного явища, обумовленого соціально-політичними, економічними, етнокультурними та іншими характеристиками конкретного суспільства [2, с. 76].

Аналіз поняття «патріотизм» у науково-педагогічному та філософському аспектах дозволив сформулювати власне розуміння цієї дефініції – це почуття, властиве кожній людині, яке формується незалежно від політичних і економічних змін в суспільстві та є результатом освоєння особистістю цінностей своєї Батьківщини, а отже, ідентифікацією з культурою як синтезом цінностей.

Нами виділено такі критерії та складові патріотичної вихованості (рис. 1):

– *когнітивний* (патріотичне переконання) – дозволяє визначити обсяг, зміст, системність знань патріотичного характеру;

– *чуттєво-ціннісний* (патріотична свідомість) – визначає рівень прояв інтересу до питань патріотизму; внутрішню прив'язаність людини до родини, друзям, школі, Батьківщини; сформованість ціннісних орієнтацій; патріотичної позиції особистості.

– *діяльнісний* (патріотична дія) – дозволяє визначити ступінь готовності особистості діяти відповідно до її ціннісних орієнтацій та патріотичної позиції.

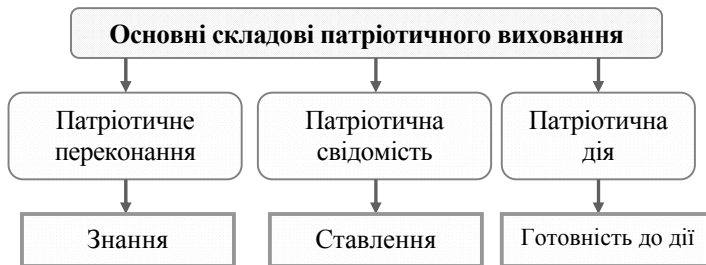


Рис. 1. Основні складові патріотичного виховання

Нами було розроблено проект дослідно-експериментальної роботи за темою «Педагогічні умови виховання свідомого громадянина-патріота у загальноосвітньому навчальному закладі» на базі комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа № 87» Дніпропетровської міської ради.

При розробці проекту враховувалися вимоги, що пред'являються до проектів, соціальне замовлення, рекомендації фахівців у даній сфері. Він передбачає підготовку учнів до значущої ролі: громадян України, лідерів школи і міста, керівників свого життя.

У процесі роботи над створенням проекту нами було враховано такі науково-педагогічні принципи:

– *науковості*, який передбачає використання в роботі сучасних досягнень психолого-педагогічних наук;

– *об'єктивності* – чітке обґрунтування вихідних позицій, дотримання логіки та обраних засобів дослідження, забезпечення доказовості одержаних висновків і узагальнень щодо виховання свідомого громадянина-патріота;

– *демократизації*, який сприяє забезпеченню сприятливих умов для здійснення дослідно-експериментальної роботи;

– *цілісного розвитку особистості*, що характеризується розвитком фізичних, духовних та інтелектуальних потреб особистості дитини на засадах компетентнісного підходу;

– *єдності дослідного і навчально-виховного процесів*, який забезпечує інтеграцією дослідження у процес навчання та виховання учнів;

– *психологізації*, який передбачає врахування вікових особливостей дитини та її особистісних потреб.

Практичне значення визначається можливістю використання матеріалів дослідно-експериментальної роботи для моделювання освітніх процесів у сучасній школі; запровадженням у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів досвіду щодо виховання свідомого громадянина-патріота.

Достовірність результатів дослідження забезпечується: теоретичною обґрунтованістю вихідних положень національно-патріотичного виховання учнів у навчальному закладі; цілісною організацією дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті й завданням; кількісним та якісним аналізом емпіричного матеріалу; результатами експериментальної перевірки висунутої гіпотези; застосуванням сучасного передового досвіду.

Нами було визначено основні етапи реалізації дослідно-експериментальної роботи (2015–2020 рр.):

**I. Підготовчий етап** (січень – листопад 2015 р.) передбачав аналіз існуючого досвіду в практиці з проблеми дослідження; проведення педагогічної ради, учнівської та батьківської конференцій, громадських слухань з теми: «Виховання свідомого громадянина-патріота в

умовах загальноосвітнього навчального закладу». Було організовано проведення вхідного моніторингу «Рівень готовності вчителів, батьків та учнів до участі в експерименті». Сформовано творчі групи вчителів для створення навчального, навчально-методичного та методичного забезпечення функціонування заданої моделі виховної системи та створено інформаційну базу даних з проблеми виховання свідомого громадянина-патріота.

**II. Концептуально-діагностичний (2015–2016 рр.)** полягав у розробці концепції виховання свідомого громадянина-патріота в умовах навчального закладу та впровадженні її у практику роботи експериментального навчального закладу. Створено базу даних діагностичних методик, які забезпечують комплексний моніторинг з теми дослідження. На даному етапі було виявлено фактори педагогічного впливу та на основі отриманих даних розроблено організаційно-функціональну модель виховання свідомого громадянина-патріота.

### **III. Формувальний етап (жовтень 2016 р. – листопад 2018 р.)**

На даному етапі планується впровадити організаційно-функціональну модель виховання свідомого громадянина-патріота, апробувати та адаптувати впровадження нового змісту, активних форм, методів, технологій виховання свідомого громадянина-патріота та удосконалення управління цим процесом у загальноосвітньому навчальному закладі. Планується провести комплексний моніторинг ефективності заданого навчально-виховного процесу за умов реалізації завдань експерименту; відпрацювати методичні рекомендації щодо моделі свідомого громадянина-патріота та удосконалення управління цим процесом у загальноосвітньому навчальному закладі.

Важливою умовою формувального етапу є аналіз цільової творчої програми з формування свідомого громадянина-патріота; організація і проведення наукових симпозіумів, наукових світлиць, теоретико-методологічних, проблемно-цільових семінарів, психологічних тренінгів за темою дослідження; формування інноваційного стилю діяльності класних керівників, вчителів-предметників; розробка програм спецкурсів, факультативів за основною проблематикою педагогічного дослідження.

**IV. Узагальнюючий (грудень 2018 – червень 2020 рр.)** етап полягатиме у зіставленні результатів експерименту (позитивний і негативний прогнози експерименту); співвідношенні результатів експерименту з поставленою метою та очікуваними результатами, узагальнення наслідків дослідження; оформленні й описі результатів дослідно-експериментальної роботи; формуванні висновків щодо організації та проведення педагогічного експерименту за темою дослідження.

Планується підготовка методичних рекомендацій для навчальних закладів щодо впровадження у практику роботи системи виховання свідомого громадянина-патріота; організація та проведення всеукраїнської науково-практичної конференції за підсумками експерименту.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Здійснене дослідження збагачує знання щодо створення системи виховання свідомого громадянина-патріота в умовах навчального закладу. У результаті дослідно-експериментальної роботи планується отримати дані, які розширяють уявлення щодо організації патріотичного виховання учнівської молоді в загальноосвітньому навчальному закладі.

### **Список використаних джерел**

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол.ред. В.Т. Булес. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Кульчицький В.Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект) / В.Й. Кульчицький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка і соціальна робота. – 2013. – № 30. – С. 76–78.
3. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. – Указ Президента України №580/2015 від 13.10.15 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://osvita.ua/legislation/pozashk\\_osv/48106/](http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/48106/)

### **References**

1. Bules, V.T. (ed.) (2004). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], Kyiv, Irpen: WTF 'Perun' Publ., 1440 p. (In Ukrainian).

2. Kulchytskyi, V.Y. (2013). *Filosofsko-svitohliadni peredumovy rozvytku patriotychnoho vykhovannia v Ukraini (istorychnyi aspekt)* [Philosophical and ideological conditions of patriotic education in Ukraine (historical aspect)]. Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. A series of education and social work. No 30, p.76-78. (In Ukrainian).

3. The President of Ukraine (2015). *Pro Stratehiiu natsionalno-priotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016-2020 roky* [On the Strategy of national-patriotic education of children and youth in 2016-2020]. Decree of the President of Ukraine. Act # 580/2015 from 13.10.15. Access mode: [http://osvita.ua/legislation/pozashk\\_osv/48106/](http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/48106/) (In Ukrainian).

В статье осуществлен научно-методический анализ исследований по проблеме воспитания граждан-патриотов. Рассмотрены содержание и компоненты конструкта «патриотическое воспитание». Уточнена сущность понятия «воспитание сознательных граждан-патриотов» в контексте деятельности общеобразовательного учебного заведения. Научно обоснованы концептуальные основы воспитания сознательных граждан-патриотов в учебном заведении. Определены основные этапы опытно-экспериментальной работы и намечены перспективы дальнейшего исследования.

*Ключевые слова: воспитание, патриотизм, патриотическое убеждение, патриотическое сознание.*

In this article scientific-methodological analysis of research on patriotic education is done. The content and components of the construct «Patriotic education» are considered. The nature of the concept of «upbringing of conscious citizens-patriots» in the context of secondary comprehensive educational institutions is clarified. Conceptual foundations for education of conscious citizens-patriots at secondary comprehensive school are scientifically grounded. The main stages of the experimental work are determined and future research prospects are outlined.

*Key words: education, patriotism, patriotic persuasion, patriotic consciousness.*

*Одержано 28.01.2016.*